

ИЗЛАГАЊЕ АКАДЕМИКА ДР БРАНИСЛАВА БУРБЕВА НА ОТВАРАЊУ ИЗЛОЖБЕ „КАРЛ МАРКС И СОЦИЈАЛИСТИЧКИ ПОКРЕТ У СРБИЈИ ДО СТВАРАЊА КПЈ“*

Када се Маркс родио (1818), Србија под Милошем Обреновићем није имала још ни регулисан статус аутономне земље под турском влашћу. Није још од стране Турске званично испуњена VIII тачка Букурешког уговора. Била је то још турска провинција, Београдски пашалук, која тек чини прве кораке ка будућој држави. За разлику од првог српског устанка који је био заиста српска револуција у којој су започели силовити кораци ка успостављању нове грађанске државе, други српски устанак отворио је пут ка изградњи нове државе у Србији на други начин, постепено корак по корак. То је био пут који је у унутрашњем уређењу јачао монархистички принцип и владавину бирократије. У међународном погледу био је тај пут равнији и успешнији. Одговарао је односима међу великим силама не само после француске револуције и после револуције 1848/49, која је у Европи наговестила ступање пролетаријата на историјску позорницу, него и после Париске комуне (1871).

За време живота Карла Маркса Србија је све више јачала и неку годину пре његове смрти укључила се у састав европских самосталних држава. У другој половини XIX века је закорачила на пут грађанског развика. Још за живота Карла Маркса појавили су се у Србији зачеци социјалистичког покрета, први утицаји марксизма, па се успостављају везе са I интернационалом. Када је Маркс умро (1883) Србија је била непуних пет година самостална држава и тек годину дана краљевина. Отворио се пут буржоаског развика. Двадесет година након Марксове смрти основана је Српска социјал-демократска странка у Београду (20. VIII, односно 2. VIII 1903), а непосредно с њом је основан и синдикални покрет. Било је то време буржоаске парламентарне демократије у Србији, али у исто време и борбе државе против радничког покрета, често и методама наслеђеним од ранијих режима.

Подсећам на те чињенице зато што је ова изложба, коју је приредио Историјски музеј Србије, као повод за своју поставку узела стогодишњицу смрти Карла Маркса (1883—1983) и осамдесетогодишњицу оснивања Српске социјал-демократске странке (1903—1983). Те две годишњице служе да се повеже дело Карла Маркса са оснивањем и даљим развиком радничког покрета у Србији, са организованош партијом марксистичког опредељења на челу. Изложба хоће да укаже својим средствима на основне чињенице из развика радничког покрета и да означи место марксизма у радничком покрету, да у вези с тим да приказ социјалистичког и радничког покрета у Србији. Изложба даје „основни преглед развоја радничког покрета и његове идеологије од оних првих појавних форми па све до завршетка I светског рата, прво у међународним размерама а затим у Србији, испичући посебно преломне моменте у том развоју“ — истиче се у каталогу који је сачињен за ову изложбу. Јасно је да се само експонатима на изложби не може дати пуни садржај

* Војвођански музеј, Нови Сад, 12. септембар 1983.

теме изложбе. Не може се музеолошким средствима видно изложити сва дубина Марксове мисли, а ни потпуна историја радничког покрета у Србији. Стога каталог са уводним текстом чини целину са изложбом. Он наглашава оне основне моменте у тематици изложбе који се не дају визуелно презентирати — истиче се у каталогу.

Нећу овом приликом говорити подробно о познатим чињеницама ни из историје радничког покрета у свету, нити из историје радничког покрета у Србији. То пред вас подастире изложба својим језиком и каталог уз изложбу својим уводним текстом.

Историјски музеј Србије приредио је досада доста велики број тематских изложби и публикација у вези са тим изложбама које се тичу социјалистичког и радничког покрета у Србији. Делатност Светозара Марковића и његово доба дао је Музеј у изложби која је приређена 1975—1976. и у веома богато илустрованој монографији (Саво Андрић, Борђе Митровић, *Светозар Марковић и његово доба*, Рад, Београд, 1978). О социјалистичком покрету и појединим истакнутим социјалистима у Србији Музеј је приредио више изложби и публикација: *Душан Поповић* (1968), *Животни пут Васе Пелагића* (1969), *Раденик и његово виђење Србије* (1971), *Париска комуна и Раденик* (1971), *Социјалистички и раднички покрет у Србији 1870—1918.* (1972), *Радован Драговић* (1978, види Едиб Хасанагић, *Радован Драговић, Зборник Ист. муз. Србије бр. 15—16, 1979*), *Димитрије Туцовић и социјалистички покрет Србије* (изложба и каталог 1981).

Као што се види, Историјски музеј Србије је већ досада учинио веома много у тој делатности. Међутим, садржајно је ова изложба најобухватнија. Она даје приказ социјалистичког и радничког покрета у Србији до оснивања КП Југославије ставља у оквире социјалистичког и радничког покрета у свету. Повезивање два датума, стогодишњица смрти Карла Маркса и осамдесетогодишњица оснивања социјал-демократске странке у Србији — врло је добра идеја. Тиме се развитак и деловање социјалистичког и радничког покрета у једној нашој земљи до краја I светског рата, односно до почетка нове ере у развоју социјализма у свету победом Октобарске револуције и до почетка деловања КП Југославије — повезује са развојем радничког покрета и марксизма у свету.

Пре уједињења југословенских народа и земаља Југославије у једну државу, социјалистички и раднички покрет у Србији, која је била поред Црне Горе једина самостална југословенска земља, био је самосвојан. То је видно и у схватањима која су владала у том покрету и у његовој делатности. У време кад је социјалистички покрет у Србији био у повојима, као симбол те самосвојности стаје књига Светозара Марковића *Србија на Истоку*, коју је завршио овде, у Новом Саду 1872. године, и *Црвени барјак* у Крагујевцу (15. II 1876) на којем је била исписана реч „Самоуправа“. У то време настаје мисао да решење питања јужнословенских народа, њихово уједињење, може се заснивати само на основи федерације равноправних народа и на начелима самоуправе народа. Нешто раније, у години Париске комуне (1871), изашло је прво издање *Манифеста комунистичке партије* у српском преводу, штампано у Панчеву. Уз експонат овог превода овде стоји да је начињен „од сарадника

Светозара Марковића“. То је знак усмерења социјалистичког покрета у Србији одмах од почетка.

У време највећег напона Социјалдемократске странке у Србији стоје као симбол њене самосвојности књига Димитрија Туцовића *Србија и Албанија* (1914) и гласање представника српске социјалне демократије у парламенту против рата и ратних кредита, као и иступање српске социјалдемократије против рата. Поред Бољшевичке партије то је била једина социјалдемократска партија која јавно иступа у случају рата.

Српска социјалдемократска странка и нарочито Димитрије Туцовић одлучно су иступали против аустро-марксизма и његовог схватања националног питања. Сагледали су неке одлике империјализма. Тада је вођена борба против малопрабанских, анархосиндикалистичких, синдикалистичких и национално социјалистичких струјања у социјалистичком покрету. Од 1910. године Српска социјалдемократска странка под Туцовићевим вођством обраћа велику пажњу на село. Своје револуционарно искуство она је унела у основу на којој је израстала КП Југославије, као што су и револуционарне партије и групе из других земаља које су ушле у састав КП Југославије унеле своје искуство. Али са револуционарним искуством све партије које су ушле у КП Југославије, па и Српска социјалдемократска странка, носиле су, неке мање неке више, понешто од превазиђеног наслеђа из I интернационале.

Пошто је ова изложба приређена у првом реду поводом стогодишњице смрти Карла Маркса, истакао бих научни допринос који је Историјски музеј Србије остварио у вези са овом изложбом. На изложби су изложени најважнији наши преводи дела Маркса и Енгелса, начињени до 1920. године, али у свом *Зборнику* (св. 20) даће Музеј њихову комплетну библиографију. Без обзира ко је прикупио ту библиографију, и без обзира да ли ће се наћи наставак те библиографије у рукопису или ће је Музеј морати допунити — ова библиографија и њено објављивање везано је за ову изложбу.* Такође бих указао да је на једној карти на изложби приказана распрострањеност организације I интернационале у свету.

Иако сам се донекле уздржавао да дам оцену ове изложбе, ово напред наведено нисам могао не истаћи, јер значи напор да се оригиналним доприносом обележи стогодишњица смрти Карла Маркса. Тиме нећу да кажем да су са изложбене стране то најинтересантнији експонати. Напротив, на овој изложби је дато врло много успешних ствари, па чак и неких непознатих или мало познатих. Дати овакву по тематици врло обухватну изложбу није баш једноставна ствар. Ограничени сте не само средствима изражавања него и изложбеним простором. Изложба у целини не може се оцењивати по томе што је изостало, јер у тако обухватној тематици морало је веома много изостати. Више треба гледати да ли је изложба знала да подвуче својим језиком најважније моменте у развоју радничког покрета и марксизма у свету и у Србији до краја првог светског рата, односно до оснивања КП Југославије.

* Видети прилог који следи иза овог рада.

Оцена ове изложбе са њене изложбене, музеолошке стране припада у првом реду посетиоцима, јер је она њима и намењена. Затим оцена припада стручној јавности. Али не могу да не кажем да са уважавањем прилазим труду који су аутори уложили у поставку ове изложбе. Они су покушали да је оживе и експонатима који нису историјска грађа и савременим фотографијама. Допунили су је изложбом алата, одела и другим материјалом, уметничким сликама. На мене праве велики утисак портрети великана социјалистичког покрета и социјалистичке мисли у Србији из доба које изложба обухвата. Те портрете израдио је познати словеначки сликар Божидар Јакац:

Тиме бих могао завршити ову моју реч којом треба да отворим ову изложбу. Али не могу да заобиђем питање чему служе овакве изложбе, чему служи музеолошка праба. То је приказивање историје самим остацима делатности људи, споменицима и снимцима. Историја је, међутим, саставни део цивилизације, и то историја која се објективно односи према прошлости. Митови су одлика праисторије, одлика патријархалности. То због тог кажем што се данас срећемо са неоромантизмом, са националистичким оживљавањем старих митова и стварањем нових националистичких мотива, па се то оглашава марксизмом. Не бих о томе говорио да је то изузетна појава у историографији која се издаје за марксистичке. Међутим, такве су појаве постале редовне. Довољно је навести историографије наших суседа које слове као марксистичке историографије, нарочито бугарску и албанску, које су у том погледу превазишле сваку меру. Као што знате, нисмо ни ми имуни према тим кужним израслинама у модерној цивилизацији, израслинама национализма и с њим повезаног великодржавља. Те израслине у многим деловима садашњег света прете не само уништењем тековина наше цивилизације, него и опасношћу за опстанак људског рода.

Историја ствара могућност да сазнамо ко смо, шта смо и одакле смо, да људи схвате своје порекло и порекло својих облика живота, порекло својих погледа који их руководе у деловању. Она објашњава човека како успоставља напредак људи од једне генерације до друге, али објашњава и какве се све препреке, какви застоји и падови појављују у остваривању напретка. Кад са тог гледишта погледамо неке експонате на овој изложби, Марковићеву Србију на Истоку, Туцовићеву Србију и Албанију, или кад се сетимо борбе српске социјалдемократије против аустро-марксизма и против рата... схватићемо један од историјских корена нашег схватања социјализма што га је Тито изразио овим речима: „Социјализам и јесте историјски процес социјалног и националног ослобођења личности, што треба да доведе до тога да човек постане стварни господар свога живота и рада, како би могао развијати своје стваралачке снаге“.

Мислим да су то најприкладније речи да отворим ову изложбу.